

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

Људска солидарност

Ово поглавље има за циљ да унесе зрак оптимизма у мрачна збивања рата и да покаже да је чак и у најтрагичнијим епизодама у историји људске врсте постојала хуманост, да је чак и у најхаотичнијим ратним околностима било људи спремних да помогну, понекад и по цену ризика и доводећи у опасност властиту сигурност и живот.

Осим тога, ово поглавље садржи неколико извора који приказују неуобичајено, неочекивано понашање у ратној свакодневици. Ти извори приказују ситуације које са моралног становишта нису биле једнозначне: оне нису биле увек јасне и управо због тога дају могућност за анализу и дискусију (рецимо: IV–1 и IV–2). Користан приступ у тим случајевима је подстицај на идентификацију са људима о којима је реч, рецимо тако што ће ученици ући у улогу реалних људи у актуелним ситуацијама и покушати да претпоставе какво би било њихово понашање и да разумеју њихова осећања у описаним ситуацијама.

IV–1. Разговор између партизана и усташа

„Шта трошиш моју муницију, матер ти усташку!“

Он, наиме, усташку муницију већ унапријед сматра својом и жао му је сваког испалееног метка.

„Дођи по њу, не бој се, мајку ти твоју!“ одговара усташа.

Али то је само увод у даљи садржајни разговор, који има претежно „политички“ карактер. [...] У постојање партизана усташа не вјерује, и све нас сматра четницима. Четници и одметници, а све је једно те исто, и сви се боре против Хрвата у корист Срба и Жидова. Затражио је (усташа) од Сврабе да опсује краља Петра и краљицу Марију, као доказ да није четник. Сврабо му је с највећим ужитком испунио жељу, али је одмах затражио од усташе да опсује Павелића. [...]

И баш у часу кад је усташа умукнуо, јер није хтио ни могао опсовати Павелића, и када му се поново обратио, неки је чаркар распалио на њега рафал. Није га, додуше, погодио, али га је прекинуо у пол ријечи и Сврабо се завуче у заклон.

„Јеси рањен?“ упита га његов усташа забринуто.

„Нисам!“ одговори Сврабо.

„Шта пуцаш на њега, мајку ти усташку, видиш да разговарам с човјеком“, окоси се усташа на оног који их је прекинуо. [...]

„Да га ухватим, пустио бих га, части ми!“ изјави Сврабо великодушно. Али у тој његовој изјави нема ни трунке истине. Прије би врба грожђе родила него што би Сврабо пустио усташу.

Šibl 2, стр. 203–204

На неколико места Иван Шибл описује изненадне и неочекиване изразе поштовања између припадника зараћених војски у Хрватској. Силовите борбе одиграле су се у Славонији почетком 1943. У својој бази у Воћину, непријатељи (у овом случају партизани и усташе) налазили су се на удаљености од око шездесет метара ваздушне линије, тако да су војници двеју војски могли да комуницирају без тешкоћа. Шиблов партизански командир Милан Сврабић Сврабо, често је разговарао с једним од усташа. Ово је један од разговора, који је почео пуцњем који се чуо са усташке стране.

❓ Да ли су, по твом мишљењу, такви разговори били уобичајени на другим фронтима и у другим ратовима, или је то био само хир војника којима је било досадно па су се мало забављали? Да ли одобраваш такве разговоре? Шта мислиш о симпатијама које су се родиле између два војника? Колико далеко сежу те симпатије? Мислиш ли да би ти војници били спремни да учине гест који би оном другом спасао живот? Да ли је Шибл у праву кад у свом завршном коментару тврди да је такво шта немогуће?

► Сл. 46. Плакат из румунских новина: *Спасите сирочиће*

„Universul“ бр. 249, 12. септембар 1943.

❓ Овај плакат настоји да подстакне грађанство да да помоћ за сирочиће. Који су догађаји били главни узрок да многа деца постану сирочићи? Да ли су политичари предузели икакве мере да се позабаве узроцима?

IV–2. Прослава имендана у концентрационом логору

Газда (*логора*) је неколико дана прије тога кухарима набацио: „Баш ћемо видјети како ће се исказати на имендан.“ О мојему је држању овисило хоћу ли испасти као „човик“ или као „кењац“. [...]

Помео сам ћелију, поспремιο стол, направио ред на прозору, набацио у пећ нешто картона од кутија и мало тријеска, из кухиње посудιο пар чаша – још је само требало извјесити слику Павлића, па би ова самица могла послужити као соба за примање угледника. [...]

Око десет сати отворише се врата и у собу уђе њих четворо на челу са заставником.

– Спремни! Господине докторе, честитам!

– Хвала, лијепи мој Анте, срце моје из њедара! Баш ми је драго, ко да ми је султан дошао! [...] Ех, баш је лијепо што сте дошли! Какав би то био имендан без оваквих по избор ахбаба? [...] Наточих чаше, куцнусмо се, пољудикасмо, будачки, строго хрватски. Дај боже, да се догодине нађемо у Загребу, па да се напијемо ко ђускија и да се возамо од биртије до биртије.

– Докторе, волите ли лумпати?

– А тко не воли? Нема горега човјека него који сједи на парама. Док имаш, троши, забављај се, тјерај кера! Их, сунце му, нећу вам никад заборавити што сте дошли. Догодине морамо удесити да се опет нађемо заједно, али по могућности не у овој кући. Узет ћемо неког циганина, па нека нам свира и пјева – уз свирку и пјесму боље се пије.

– Гдје су ти цигани, ђаво те однио? Нема их више – насмија се Газда.

– Што? Ваљда нисте потаманили и свираче? Ја се с тим не слажем. Ненадо-кнадиве људе треба штедјети – тко ће замијенити свирца циганина?“

Тако је разговор на прослави имен-дана скренуо на тематику геноцида:

„Усташка власт, чистећи земљу но-жем, маљем, ватром и оловом, сматрала је наиме, својом дужношћу да и цигане истри-јеби. У новинама су објављене биљешке како се темељито рјешава циганско пита-ње. Цигани се више неће уоколо скитати, варати по сајмовима, красти дјецу. [...]

– Што су вам цигани сметали? – (упи-тао је Јаковљевић своје госте) – они барем нису политичари.

– А што ће нам цигани? – (одговара један од „гостију“) – нити раде нити војску служе. Ако је баш до тога, ја бих прије Вла-ха (Влах = Србин, у овом случају) оставио. Он барем оре и копа... ако се прориједе, не-ће бити опасни. [...]

Затим је Јаковљевић, као човјек литера-туре, гостима рецитирао пјесме. Истодобно се из подрума чула бука; усташе су мучиле неког од заточеника.

„Морао сам се савладати да се не за-грцам. Док понављах пјесников уздах за слободом, сам без ње, у име те слободе извршен је истога часа још један злочин. [...] Морао сам се пренављати, правити се глупим, као да не знам што се збива у соби испод нас. [...]

Јаковљевић, стр. 173–179

Илија Јаковљевић, логораш у Старој Градишки, имао је посебан статус у логору. Као предратни хрватски патриота који је „мало скренуо с линије“, али ће се можда у будућности и придружити усташа-ма, он је уживао поверење логорских чува-ра. Упркос томе, он је у сваком тренутку мо-гао да падне у немилост и буде на месту стрељан – као што се догађало многима. За-то је морао да одржава привидно пријатељ-ске односе са чуварима и са управом лого-ра. Тако се нашао у ситуацији да мора да позове читаву логорску администрацију у своју ћелију – на прославу свог имендана.

❓ Да ли сматраш да је понашање „затворског особља“ необично и неочекивано? Да ли су се они, по твом мишљењу понашали на исти начин и према другим затвореницима? Зашто је Јаковљевић имао унеколико повлашћен третман у логору? Шта мислиш о „необа-везним разговорима“ које су водили за-твореник и његови гости? Ставови који су усташама били нормални Јаковље-вића су ужасавала – али он то није смео да покаже. Шта мислиш о његовом по-нашању? Шта би ти урадила/урадио на његовом месту?

IV–3. Допис интелектуалаца упућен Ј. Антонескуу (април 1944)

У овом тренутку, када страшна пропаст прети нашем народу, ми, чланови Румун-ске академије и професори Универзитета у Букурешту, Јашију и Клужу, сведоци на-родног егзодуса и девастације румунских села и градова, претворених у бојна поља, одлучили смо, после дугог размишљања, да Вам се обратимо овим апелом.

У постојећим условима, наше ћутање било би злочин. Наша је дужност да изрекнемо своје искрене мисли пред вођом државе: морамо одмах да окончамо рат са Русијом, Великом Британијом и Сједињеним Држа-вама...

Господине Маршале,
Бомбардовање престонице, уништавање других градова, упозорења примљена од Лондона, Вашингтона и Москве, претвара-ње Молдавије у бојно поље – све су то зна-ци непосредне пропасти. Румунски народ, исцрпљен ратом предугим за његове капа-цитете, више не може да се бори. Изиђите на улице и питајте пролазнике, идите у се-ла и градове, слушајте глас људи. Свуда ћете видети очајање у очима људи и исти одговор: НЕ. За шта да се боримо? Витал-

ни интереси наше државе и нашег народа захтевају хитан прекид рата, ма колико то могло бити тешко. Жртва коју ће Румунија морати да поднесе биће много мања и мање мучна од наставка рата.

Scurtu et al., стр. 439–440

Претежно толерантна политика политичке опозиције мотивисала је многе политичке, културне и друге личности да се протестним писмима обрате државном вођи и да тим путем изразе своје незадовољство политиком коју води влада. Такви акти, у принципу, нису били праћени репресијом.

Који је социјални статус аутора овог дописа? Какав је став аутора дописа о главним политичким проблемима у Румунији 1944? Да ли је то само став ових аутора? Јесу ли аутори преузели икакав ризик пишући ово писмо?

IV–4. Извод из писма председника владе Грчке (7. октобар 1943) немачким властима

ШЕФ КАБИНЕТА

Деловодни број Е 312 1/10 ПОВЕРЉИВО

Његовој Екселенцији представнику Рајха у Грчкој

Др. Г. А. Алтенбургу

Атина, 7. октобар 1943.

Ваша Екселенцијо,
Командант SS полиције у Грчкој издао је наредбу за све грчке грађане израелићанске вере да се пријаве због регистрације. Новост да је издата таква наредба ствара

код мене утисак да мере против Јевреја, које је предузела војна команда у Солуну, треба да се овде понове против грчких грађана јеврејског порекла.

[...] Могућност да ти грчки грађани, који су одвајкада живели на грчкој земљи, буду пресељени у непознате крајеве испуњава жалашћу и грчку владу и свако грчко срце. Израелићани старе Грчке (Грчке каква је била пре балканских ратова) у потпуности су, језички и историјски, интегрисани у локално становништво и дали су песнике који се истичу својим грчким духом.

Као законити грађани, увек су се борили за Грчку и многи од њих су се у биткама истакли.

Њихова ревност, способност и осећање дужности помогли су им да бриљирају као државни службеници, посебно као судије и војници. Увек су успешно решавали тешке државне послове и одано се борили да унапреде интересе земље.

Грчка црква увек је пружала заштиту израелићанској заједници у Грчкој и надахњивала грчки народ духом толеранције и племенитости у питањима вере. Израелићанска заједница старе Грчке представља занемарљиву мањину без икакве политичке или културне моћи.

[...] Наметање ових мера против грчких израелићана у старој Грчкој повредило би осећања народа чија је душа упила велике традиције грчког духа...

Enepekidis, стр. 50–51

Како је председник грчке владе објаснио свој захтев? Зашто није директно рекао да је холокауст велика неправда и злочин? Да ли је преузео неки ризик пишући ово писмо? Шта би ти урадио/урадила на председниковом месту?

IV–5. Г. Енеску⁶⁵ покушава да заштити Роме

7. новембар 1942.

НОТА

Обавештен сам да је сâм Георге Енеску интервенисао у прилог музичарâ Цигана код маршала Антонескуа, рекавши да ће и он поћи ако његови музичари буду упућени у Буг.

Minoritati etnoculturale. Marturii documentare Tigani din Romania (1919–1944), док. 281

? Зашто је, по твом мишљењу, Енеску интервенисао у прилог Рома? Можеш ли да погодиш које је разлоге имао?

IV–6. Меморандум групе бугарских брица и фризера упућен министрима, у вези са Декретом о заштити нације

11. новембар 1940.

Поштована господо,

Данас, када проживљавамо тешке дане који захтевају јединство читаве бугарске нације, предузимају се мере против Јевреја, које нису само противне вољи бугарског народа, него су и опасне по њега. Отуда одлука да се донесе Декрет о заштити нације. Не знамо хоћете ли хтети да чујете наш праведни глас, који потиче из класе која је дала највише средстава и жртава за добробит нашег народа. Данас, ми радимо заједно са нашим земљацима Јеврејима и ако дође час – погинућемо заједно на бојном пољу, као што су то чинили наши и њихови очеви. Ми у њима не видимо ништа рђаво, али ви хоћете да их откинете од нашег тела лишавајући их свих њихових права. Ако је циљ да се казне јеврејски профитери, онда треба да казните и наше.

Борбата на българския народ в защита и за спасяване на българските евреи по време на Втората световна война, стр. 49

⁶⁵ Георге Енеску (George Enescu, 1881–1955) био је највећи румунски музичар и један од најдаровитијих музичара двадесетог века: велики виолиниста и композитор, истакнути диригент, успешан пијаниста, способен челиста и славан учитељ виолине.

? Постоји ли сличан документ у твојој земљи? Да си ти био један од бугарских брица у оно време, да ли би потписао/потписала њихов меморандум?

IV–7. Турска помоћ и подршка Грчкој

Захвалност Грчке

Навешћу преводе писама захвалности које сам примио као одговор на моје напоре и на настојања комисије установљене под мојим председништвом у нашем Министарству да се народу Грчке и Егејских острва, који је гурнут у стање гладовања под окупацијом за време Другог светског рата, пошаље подршка у храни:

Писмо градоначелника Атине:

Љубазно Вас молим да примите овај албум града Атине. Поклањам Вам га као мали дар за многобројне Ваше услуге у временима ужасним за Грчку и народ Грчке.

Писмо гувернера Хиоса

Са радошћу сам од господина Курвоазијеа, представника Црвеног крста и пријатеља наше земље, примио обавештење о свим детаљима у вези с Вашом помоћи у слању брашна Црвеном крсту на Хиосу.

Дозволите да као гувернер ове области изразим своје одушевљење и захвалност за Вашу љубазну помоћ напаћеном народу малог острва Хиос.

Такође, љубазно Вас молим да примите захвалност свеколике Грчке и грчке владе за слање помоћи са суседних обала на наше обале.

Веома смо дирнути кад видимо брод Лав (Arslan) с турском националном заставом како упловљава у нашу луку.

Током свог историјског живота, наше нације живе су годинама заједно. Сачували смо блиско пријатељство и поштујемо успомене на вашу нацију из тог доба сарадње. Јер је турска нација у време мира и у време рата, кад год се сусретала са нама, увек на нас гледала као на браћу, пријатеље и вољене рођаке. Током ове сурове и страшне немаштине кроз коју смо прошли, ви сте нам пружили руку; потврдили сте наше мишљење о племенитој турској нацији. Љубазно Вас молим да примите овај мали дар са Хиоса, који Вам предајем посредством господина Курвоазијеа.

Erkin, стр. 130–31

 Еркин је био службеник турског Министарства спољних послова за време Другог светског рата. У овом извештају из прве руке он говори о турској помоћи и подршци датај различитим деловима Грчке, укључујући и Егејска острва која су патила због недостатка хране. Ово су писма захвалности од стране грчких власти.

 Шта знаш о историји грчко-турских односа? Да ли ови извори потврђују стереотипе о мржњи између двеју нација?

IV–8. Сведочење пензионисаног амбасадора Некдета Кента у вези са његовим спасавањем турских Јевреја у Марсеју, Француска

Једне вечери, турски Јеврејин из Измира, по имену Сиди Искан, који је радио у конзулату као службеник и преводилац, дошао је веома узбуђен у моју кућу. Рекао ми је да су Немци скупили око осамдесет Јевреја и одвели их на железничку станицу с намером да их укрцају у сточне вагоне и пребаце у Немачку. [...] Одмах сам покушао да га смирим, а затим сам узео најбрже могућно возило и одвезао се до железничке станице Сен Шарл у Марсеју. Сцена коју сам тамо затекао била је невероватна. Дошао

сам до сточних вагона, пуних људи који јецају и јече. Јад и гнев избрисали су све остало из мог ума. [...]

Кад је официр Гестапоа, надлежан за железничку станицу, чуо да сам ту, дошао је до мене и у врло оштром маниру питао ме шта ми треба. Са онолико љубазности колико сам могао себе да натерам да испољим, рекао сам му да су ти људи турски држављани, да је њихово хапшење грешка и да се она мора исправити тако што ће они одмах бити пуштени. Официр Гестапоа рекао је да он извршава наредбу која му је дата, и да ти људи нису Турци него Јевреји. Схватио сам да не бих ништа постигао претњама које се неће остварити, вратио сам се Сидију Искану и рекао: Дођите, и ми ћемо се укрцати на воз. Гурнуо сам у страну немачког војника који је покушао да ми препречи пут и заједно са Сидијем Исканом попео сам се у вагон. Сада је на немачког официра дошао ред да кука и чак моли. Нисам слушао шта ми он говори и док је бацао молећиве погледе према нама, воз је почео да се креће. То је било врло давно, и не сећам се баш најбоље, али се сећам да је воз стао кад смо дошли или у Арл, или у Ним. Неколико немачких официра попело се у вагон и сместа дошло до мене. Примео сам их врло хладно, чак их нисам ни поздравио. Рекли су ми да је у питању грешка, да је воз кренуо пошто сам се ја укрцао, да ће одговорна особа бити кажњена, и чим се искрцам, могу да се вратим у Марсеј колима која ће ми бити обезбеђена. Ја сам им рекао да није у питању никаква грешка, да је више од осамдесет турских држављана утоварено у сточни вагон зато што су Јевреји, да пошто сам ја грађанин те нације и представник владе која сматра да верска уверења не смеју да буду разлог за такав третман, нема говора о томе да их оставим саме и да сам зато овде. Официри су рекли да ће све грешке које су начињене бити исправљене и питали су да ли су сви који су у вагону турски грађани. Сви људи око мене, жене, муш-

карци и деца стајали су скамењени док су гледали како се одвија игра у њихов живот. Највероватније због мог одбијања да направим компромис, као и због наредбе примљене од нацистичког официра, сви смо заједно сишли с воза. [...] Никада нећу заборавити шта се даље догађало. Спасени људи грлили су нас и руковали се с нама, с осећањем захвалности у очима. [...]

Shaw, стр. 342–344

? Коментариши како је амбасадор решио ситуацију. Да ли је угрозио свој живот настојећи да спасе ове људе? Шта би ти урадила/урадио да си била /био на његовом месту?

IV–9. Из дневника бугарског војника у Западној Тракији, грчкој области под бугарском окупацијом

Двадесет трећи мај 1941. Отишли смо у Ксанти да бисмо узели учешћа у паради. Ситуација је овде била иста као у Ђумурђини (Комотини). Где год постоји војнички логор, ту су увек деца, стари мушкарци и жене, који долазе с тањирима у рукама. Ми немамо ни много хране, ни разноврсну храну, али увек можемо да дамо нешто пасуља или војничке супе и да нахранимо гладне људе. У подне се много деце окупило око складишта. Данашњи ручак био је посебан, гладни су могли да узму и другу порцију, а многи војници дали су свој оброк деци. Попео сам се на други спрат складишта и отворио прозор. Очи су ми се зауставиле на младој жени, можда још девојци, обученој у црно. Стајала је на суседном углу и гледала децу која су корачала пажљиво да не би просула супу коју су носила у својим посудама.

Није ми било тешко да погодим зашто је жена била сва у црини. Сигурно је неко кога је волела умро у рату, отац, брат, муж или драган. Али, шта је чекала тамо на

углу? Можда је и она била гладна, можда је и она желела комад хлеба?

Изненада, као да је одлучила да не обраћа пажњу ни на какве препреке, жена је кренула према огради. Неколико момака из наше чете стајало је у дворишту поред металне ограде. Жена је прошла поред њих и чуо сам њене стидљиве речи:

„Господине, хлеба...“

Била је на ивици суза и наши момци су то схватили. Један од њих увукао је руку у војничку торбу и дао јој векну војничког хлеба. Та векна је вероватно требало да буде продата на црној берзи, где се за хлеб могло добити све: од обезвређених грчких драхми до прстења и наруквица.

Жена је већ одлазила кад је заповеднички глас зауставио:

„Achtung! Halt!“

Добри⁶⁶ и Елена Ђуров, стр. 159–160

? Можеш ли да претпоставиш како се завршио овај догађај?

IV–10. Стојан Петров Чомаков, бугарски министарски опуномоћеник у Букурешту, прича смешну и дирљиву причу о односима између румунских војника, руских ратних заробљеника и бугарске заједнице у Румунији за време Другог светског рата

Неколико месеци пошто је Румунија ушла у рат, број људи који су присуствовали служби божјој у цркви изненада се повећао кад је стигла група руских ратних заробљеника које је водио румунски војник. Он је, као што и треба да буде, носио пушку са бајонетом на врху. [...] Усправио је пушку поред дрвета и, као што је обично случај са војницима, настојао да привуче пажњу служавке која је на балкону тресла тепих очигледно много дуже него што је било потребно. Војник је, изгледа, био задовољан развојем ствари и проценио да су његови изгледи на

⁶⁶ Ђуров, Добри (1916–2002) – командант герилске бригаде, генерал армије, министар одбране.

успех сасвим добри, јер је, уместо да окупи заробљенике који су му поверени и врати их у логор, допустио да се помешају с члановима конгрегације и ступе у разговор с њима. Убрзо је постало јасно да постоје узајамне симпатије и резултат је био да су људи почели да сакупљају новац за заробљенике и дали им приличну количину цигарета. Очигледно, сусрет је био успешан за све његове учеснике, укључујући војника и девојку, јер је идуће недеље двоструко већи број заробљеника дошао у цркву. Довео их је исти војник, само је овог пута обукао нову униформу и свеже се обријао. И девојка је обукла нову блузу и брижљиво је четкала одећу на балкону. Још једном је сакупљен новац за сироте ратне заробљенике пре него што их је њихов чувар, који је безмало заборавио своју пушку јер је био запослен слањем пољубаца девојци руменој од узбуђења, вратио у логор. Коначно је постало јасно да ће наши посетиоци почети да долазе у четама, или чак батаљонима. Црквени савет морао је, нажалост, да замоли румунске власти да ограниче број нових посетилаца цркве и да напомену да само половина од њих могу да буду пушачи.

С. Петров Чомаков, стр. 346–347

? Зашто рат не мења обична људска осећања? Да ли је националност играла икакву улогу у овом догађају?

IV–11. Грчки Јеврејин описује како су православни Грци помагали његовој породици за време немачке окупације

Упркос претњама затвором, многи нејевреји сакривали су своје пријатеље Јевреје у својим становима или су им помагали да побегну. Алфред Коен, атински адвокат, бележи спонтану подршку пријатеља и комшија: „Никад нећу заборавити страх који смо осећали оне ноћи кад сам сакрио своју многобројну породицу у једној од тих кућа и кад је објављено да су Немци изда-

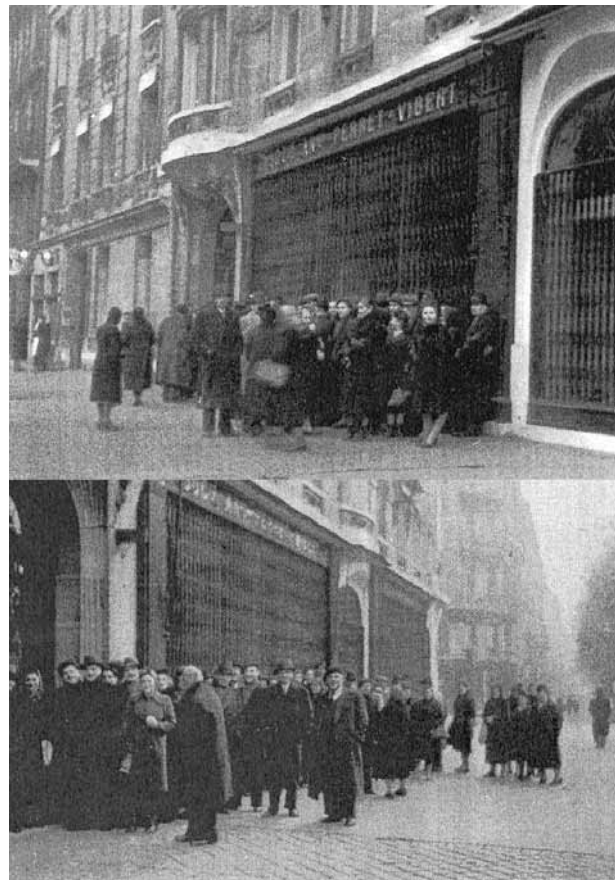
ли наредбу која каже да ће сваки Јеврејин који буде ухваћен у скривању бити стрељан, док ће они који га крију бити послати у концентрациони логор“.

Онда је један од нас рекао да није у реду што остајемо у тој кући и доводимо у опасност живот и спокој људи у годинама, чак и жена. Њихов је одговор био: „Не, ви морате да останете. Зашто би наши животи били вреднији од ваших?“

Mazower, стр. 287–288

? Постоји ли сличан пример из твоје земље? Шта би ти урадио/урадила у таквој ситуацији?

► Сл. 47. Турски Јевреји стоје испред турског конзулата у Паризу 1943. године како би добили пасоше и визе помоћу којих ће се вратити у Турску

Јевреји из Османске империје и Турске републике

IV–12. Хумани третман Јевреја од стране румунског службеника

„Ја сам први водник Присакару Георге, начелник округа Бацани, који укључује и подручје у којем се тренутно налазите. И у име овог округа желим да вам кажем – добродошли! Знам какве буре муче ваше душе и какав је бол у вашим срцима кад помислите да сте у овим ратним данима одвојени од оних које волите. Знам све ваше патње. И саветујем вам да се не обесхрабрите, јер без обзира на то како се молимо, сви ми имамо истог бога и нико нас није питао да ли хоћемо да се родимо као Румуни, Јевреји, Турци или Бугари. Сви смо ми људска бића и ја желим да будете сигурни да ће ова времена проћи, да ће проћи и лудило које данас постоји у људским умовима. Сви ћете се вратити својим кућама и својим породицама и мислићете о овим данима као о ружним успоменама. Предузећу мере да будете смештени код људи у селу, јер не можете да спавате на земљи, и предузећу мере да док сте на територији мог округа можете да одржавате везу са својима код куће. [...]“

После овог неочекиваног говора, он је саслушао све наше примедбе. Окуражен таквим његовим наступом, ја сам му испричао о нехуманом понашању полиције у Хусију, која је, због сам праведни бог зна којих активности, нас дванаест оквалификовала као „осумњичене за комунизам“, а знајући обичаје оног времена, човеку је било јасно шта после тога може да очекује. Он ми је обећао да ће после две–три недеље на његовој територији та категоризација ишчезнути.

Мора се схватити да је ово изванредно понашање одмах произвело очекивани ефекат, па су и власти и становници у месту

Богдана поступали према нама као права браћа. Смештени смо у куће, добили смо храну, жене су опрале и окрпиле наше рубље, и кад смо после неколико дана добили наређење да напустимо Богдану, сви смо били тужни.

Istoria României în texte, стр. 339–340

Овај одломак показује да депортација Јевреја, у контексту антисемитске политике коју је водила Антонескуова влада,⁶⁷ није нужно имала за последицу ишчезавање људских осећања код свих службеника, кадрова војске или жандармерије. Има много примера да су службеници показали хумано понашање према жртвама румунске државне политике. Група Јевреја сакупљена је у дворишту полицијске станице и одведена из Хусија. После три дана хода, стигли су у дистрикт Тутова (20–21. јун 1941) где су предати начелнику жандармеријског округа, који им се обратио наведеном говором.

Да ли је Георге Присакару преузео икакав ризик кад је помогао депортованим Јеврејима? Шта је могло да му се деси да су његови надређени сазнали шта је урадио? Како би се ти понашао/понашала на његовом месту? Да ли мислиш да је могао да учини више?

IV–13. Бугарски дипломата Иван Д. Станчов прича како га је немачки официр спасао од Гестапоа у Бугарској

Ујутро ме је пробудио неочекивани посетилац: крупан немачки официр копнених трупа. Поздравио ме је и рекао да га је послао „Herr Major“ са следећом информацијом: „Морате сместа да напустите Софију“. „Смеђи су“ – тако су називани припадници

⁶⁷ Антонескуова влада депортовала је Јевреје, већином из Буковине и Бесарабије, преко Дњестра (изван ратне румунске територије) где је организовала неколико депортационих логора. Септембра 1942. влада је почела да враћа депортоване Јевреје натраг и у то време је настојала да подржи њихову емиграцију у Палестину. Генерал Антонеску је сматрао да јеврејско становништво мора да буде елиминисано са румунске територије, али то није морало да укључи физичко уништење; зато је емиграција изгледала као право решење.

Гестапоа, због својих смеђих униформи – „кренули да вас ухапсе.“ Питао сам га зашто је његов „мајор“, који је, знао сам, био припадник војне обавештајне службе у Бугарској, толико забринут за мене.

„Weil Sie doch ein Offizier und ein Herr sind!“ (Зато што сте официр и господин), одговорио је човек, бодро салутирао и нестало.

Ухватио сам први воз за Варну и док сам путовао, размишљао сам о томе колико је за нас добро што између Вермахта и нациста постоји толико непријатељство... Касније ми је вратар рекао да је један сат пошто сам отишао долазила „група Немаца“ да ме тражи.

Станчов, стр. 172

❓ Да ли је потребно и исправно да се „Немци“ увек изједначују са „непријатељем“? Зашто су једни Немци радили против других Немаца? Какав аргумент је имао немачки официр кад је одлучио да помогне Станчову?

► **Сл. 48. Тајна партизанска болница „Фрања“ поред Церкна у Словенији**

🔑 Ова илегална медицинска служба у оквиру Освободилне фронте – вероватно најхуманитарнија мисија за време рата – била је врло добро организована упркос веома тешким условима. У јануару 1945. имала је 281 тајну и 6 легалних болница (још 62 у изградњи), са укупно 2.260 кревета. За време рата 11.321 рањеник и болесник добио је медицинску негу од стране 30 лекара, 652 медицинске сестре и других медицинских радника; 19 лекара изгубило је живот.

IV-14. Алфонз Барон, повереник фабрике бомбона и чоколаде „Унион“, Равнатељству усташког редарства 9. јула 1941.

Данас је одведена Жидовка Драга Гербер станујућа Ивканчева 7/III. Речена Драга Гербер врши у овом подuzeћу службу благајнице. Она се налази у отказу, па је имала ових дана предати благајну, чим се врати са допушта једна чиновница, и тада је требала напустити подuzeће.

Како је Драга Гербер одведена из стана последице наших уредовних сати није доспјела нити да преда кључеве од благајне нити да преда саму благајну.

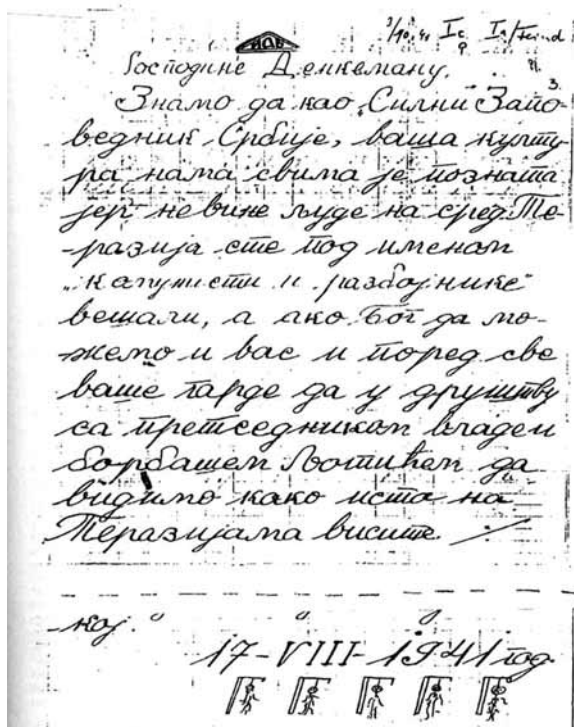
Постоји опасност да ће се кључеви негдје приметити а бит ће и неприлике ако сутра, кад дођу странке, не будемо могли отворити благајну.

Стога молим да се омогући да Драга Гербер што прије преда у подuzeћу кључеве у благајну.

Goldstein, стр. 370

❓ Шта је Барон хтео да постигне пишући и шаљући ово писмо? Да ли је он, по твом мишљењу, заиста желео да затвореник буде ослобођен из разлога које је навео? Да ли је то можда био трик (или просто покушај), с обзиром да НДХ не би ни узела у разматрање друге разлоге? Зашто Барон пише с презиром о затворенику кога хоће (бар привремено) да ослободи?

► **Сл. 49. Писмо једног анонимног Београђанина немачком војном команданту у Србији**

факсимил–ДОМАЋИ ДОКУМЕНТ
Историјски архив Београда, Управа Града Београд,
СП III-48, к 157/15, 25. септембар 1941.

🔑 Ово је писмо немачком војном команданту у Србији, генералу Хајнриху Данкелману, поводом вешања талаца на Терезијама, централном београдском тргу, 17. августа 1941, с упозорењем да ће њега и његовог помоћника једном стићи иста судбина.

❓ Да ли мислиш да је ово писмо било херојски чин? Објасни свој став.

❓ **Општа питања за поглавље IV**

Да ли су, по твом мишљењу, хуманизам и солидарност нека врста привилегије изолованих племенитих и храбрих појединаца, или је свако способан за то? Да ли је могућно да иста особа у једној ситуацији поступа као ратни злочинац, а у другој као племенити хуманитарцац? Објасни свој став. Ако се има у виду да људи често желе да се представе као боље особе него што заиста јесу, колико су поуздани неки од извора (мемоари)?